

# ประเภทของลานโล่งในกรุงเทพมหานคร จำแนกตามตำแหน่งที่ตั้ง

## Types of Bangkok Urban Plaza Classified by Locations

อลิสรา มินะกนิษฐ

Alisara Menakanit

### ABSTRACT

The study on types of Bangkok urban plaza was aimed to classify urban plazas for fundamental understanding, which will lead to later in-depth studies on this issue. Data were gathered from literature review, field surveys and interviews of people involved in the making and managing urban plazas. The selected criterion for urban plaza classification in this study is location. The finding showed 6 types of the 13 collected Bangkok urban plazas.

**Key words:** classification of urban plaza, Bangkok

### บทคัดย่อ

การศึกษาประเภทของลานโล่งในกรุงเทพมหานคร มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดกลุ่มของลานโล่ง เพื่อให้เกิดความเข้าใจเบื้องต้น อันจะนำไปสู่การศึกษาเรื่องนี้ในขั้นที่มีความลึกซึ้งมากขึ้นต่อไป ผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากการตรวจสอบเอกสารข้อมูลลานโล่งในกรุงเทพมหานครที่เป็นที่รู้จักโดยทั่วไป การสำรวจและการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการสร้าง และการบริหารจัดการลานเหล่านี้ ทำการจำแนกลานโล่งภายใต้เกณฑ์ด้านตำแหน่งที่ตั้ง ผลการศึกษาสามารถแบ่งลานโล่ง 13 แห่งที่รวบรวมไว้ได้ 6 ประเภท

### บทนำ

งานวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย “วิวัฒนาการลานโล่งในกรุงเทพมหานคร” มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษา 1) วิวัฒนาการของลานโล่งในกรุงเทพฯ จากเริ่มสร้างเมืองจนปัจจุบัน 2) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเกิดลานโล่งในเมืองในแต่ละยุคของการพัฒนากรุงเทพฯ และ 3) ประเภทของลานโล่งที่มีอยู่ในกรุงเทพฯ จากอดีตถึงปัจจุบัน

สำหรับบทความวิจัยชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดกลุ่มของลานโล่งในกรุงเทพมหานคร เพื่อให้เกิดความเข้าใจเบื้องต้น อันจะนำไปสู่การศึกษาเรื่องนี้ในขั้นที่มีความลึกซึ้งมากขึ้นต่อไป

### ขอบเขตของการวิจัย

ศึกษาลานโล่งที่เป็นที่รู้จักโดยทั่วไปของชาวกรุงเทพมหานคร

### นิยามศัพท์

ลานโล่งในเมืองในการศึกษานี้ หมายถึง พื้นที่สาธารณะที่มีลักษณะดังต่อไปนี้คือ 1) ส่วนใหญ่ลาดพื้นแข็ง 2) มีขอบเขตเฉพาะหรือเป็นส่วนของผิวจราจร 3) ไม่รวมทางเท้าและส่วนขยายของทางเท้า และ 4) ใช้ประกอบกิจกรรมต่างๆนอกเหนือจากการสัญจรของคนในเมือง

### การตรวจสอบเอกสาร

ลานโล่งในเมืองเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งของเมืองซึ่งสะท้อนคุณภาพของเมือง เพราะเมืองมิใช่เพียงแหล่งรวมตึกกรมและอาคารสูงเท่านั้น การดำรงชีวิตของประชากรในเมืองต้องการที่โล่งเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ และประกอบกิจกรรมต่างๆทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมเช่นกัน (Carr et al., 1992)

### ความหมายของลานโล่งในเมือง

คำว่าลานโล่งในเมืองนี้ ผู้วิจัยแปลจากคำภาษาอังกฤษว่า urban plaza ซึ่ง Marcus and Francis (1990) ได้ให้คำจำกัดความว่า เป็นพื้นที่โล่งสาธารณะที่บริเวณส่วนใหญ่ได้รับการลาดแข็งหน้าที่หลักคือเป็นที่สำหรับเดินเล่น นั่งเล่น ทานอาหาร และมองดูความเป็นไปรอบๆตัว มิใช่เพียงทางผ่าน แม้ว่าจะมีการตกแต่งด้วยต้นไม้แต่ก็เป็นเพียงส่วนประกอบ

อย่างไรก็ดี ลานโล่งในเมืองซึ่งมีการพัฒนามาอย่างยาวนานในอารยธรรมตะวันตกนั้น มีคำที่เกี่ยวข้องหลายคำด้วยกัน เช่น

Square (จัตุรัส) หมายถึงพื้นที่เปิดโล่งที่มักพบบริเวณศูนย์กลางเมือง ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ลาดแข็งใช้เพื่อการชุมนุมของประชากรในเมือง เพื่อกิจกรรม

ความบันเทิง เช่น การแสดงดนตรี กิจกรรมรณรงค์ทางการเมือง เป็นตลาด หรือกิจกรรมอื่นๆที่ต้องการพื้นผิวที่มั่นคงแข็งแรงรองรับ บริเวณรอบๆมักเป็นที่ตั้งของร้านค้าจำหน่ายสินค้าต่างๆ ใจกลางจัตุรัสมักมีสิ่งตกแต่งประเภท น้ำพุ บ่อน้ำ รูปปั้น หรืออนุสาวรีย์ จัตุรัส ในงานวางผังเมือง หมายถึงที่ว่างที่กำหนดไว้ในเมือง มักมีรูปร่างสี่เหลี่ยมผืนผ้า บางเมืองมีจัตุรัสขนาดใหญ่ที่ทำหน้าที่เสมือนเป็น “จัตุรัสแห่งชาติ” (national square) (Wikipedia, 2006)

Plaza เป็นคำในภาษาสเปน หมายถึงที่เปิดโล่งที่ล้อมรอบด้วยอาคาร กิจกรรมการใช้งานในลานของพลเมืองคือสิ่งสำคัญที่ทำให้ลานนั้นเป็นส่วนหนึ่งของการทำหน้าที่ของเมือง (Kato, 1993)

Piazza เป็นคำภาษาอิตาเลียนหมายถึงลานสาธารณะ เช่นเดียวกับ plaza ในภาษาสเปน ในอังกฤษคำนี้หมายถึงทางคนเดินที่มีหลังคาคลุมซึ่งมักอยู่ด้านหน้าอาคารหรือร้านค้าที่มีความสำคัญ (The American Heritage Dictionary, 2006: Britannica Concise Encyclopedia, 2006)

Place จัตุรัสสาธารณะ หรือถนน คำนี้มีที่มาจากภาษากรีกที่หมายถึง ถนนขนาดใหญ่ (Kato, 1993)

จะเห็นว่าความหมายของคำเหล่านี้มีส่วนที่ซ้ำซ้อนกัน และในบางครั้งก็ใช้แทนกันได้ โดยสรุปคือพื้นลาดแข็งเปิดโล่งภายในเมือง ซึ่งประชากรใช้เป็นที่ประกอบกิจกรรมต่างๆ

### การจำแนกประเภทของลานโล่งในเมือง

วิสาร์ท (2530) แบ่งประเภทของลานโล่งตามตำแหน่งที่ตั้ง ไว้ 4 ประเภท ดังนี้

1. บริเวณใจกลางเมืองเป็นศูนย์กลางของถนน อาคารหรือศูนย์กลางของการขยายตัวของเมืองทั้งหมด ใช้ประกอบกิจกรรมการค้า หรือกิจกรรมสำคัญของชุมชน
2. บริเวณจุดตัดกันของถนนสายหลัก บางครั้งอาจเป็นจุดเดียวกับศูนย์กลางของเมือง
3. บริเวณโดยรอบอาคารที่มีความสำคัญ

เป็นเสมือนทางเข้าหลักสู่อาคารสาธารณะ ศาลากลาง โบสถ์ ตลาด หรืออยู่ในบริเวณย่านธุรกิจ ความสำคัญของลานโล่งประเภทนี้เห็นได้จากการที่อาคารและบริเวณโดยรอบเสมือนจะหันหน้าเข้าหาศูนย์กลางเดียวกัน

4. บริเวณประตูทางเข้าเมือง มักมีถนนแยกออกหลายสายกระจายไปสู่ส่วนต่างๆของเมือง

Marcus and Francis (1990) แบ่งลานโล่งในเมืองออกเป็น 5 ประเภท ได้แก่

1. The Street Plaza เป็นส่วนเล็กๆของที่ว่างสาธารณะที่อยู่ติดกับทางเดินและเชื่อมกับถนน

2. The Corporate Foyer ส่วนของกลุ่มอาคารมักเป็นทางเข้าที่โอ่อ่าหน้าอาคารสูงที่สร้างขึ้นใหม่เพื่อสร้างภาพลักษณ์ให้กับองค์กร

3. The Urban Oases ชนิดของลานที่มีภาพลักษณ์ของสวนหรือสวนสาธารณะ มีต้นไม้มากและมักหลบซ่อนจากถนน

4. The Transit Foyer เป็นลานที่ทำขึ้นเพื่อความสะดวกในการเข้าถึงสถานีขนส่งที่มีการใช้งานสูง

5. The Grand Public Place ลานสาธารณะขนาดใหญ่เป็นสิ่งที่คล้ายลานกลางเมืองของโลกยุคเก่า (town square, piazza) มักถือเป็น “หัวใจ” ของเมือง หากว่าตั้งอยู่ใกล้การใช้ที่ดินหลายๆแบบ (ที่ทำงาน ร้านค้าย่อย โกดัง บริการขนส่ง) ก็มักดึงดูดคนจากที่ไกลๆ และหลากหลายประเภท (อายุ เพศ เชื้อชาติ) มากกว่าลานแบบอื่นๆ มักมีขนาดใหญ่และปรับใช้งานได้หลากหลาย

Moughtin (1999) กล่าวว่าเราสามารถจำแนกประเภทของ square จากเกณฑ์ 2 ประการคือ 1) หน้าที่ใช้สอย และ 2) รูปร่าง ในเกณฑ์ด้านรูปร่างเขาได้อ้างการจำแนกประเภทลานของ Zucker (1959) 5 ประเภท คือ

1. Closed Square ลานที่ถูกปิดล้อม
2. Dominated Square ลานที่ช่วยส่งเสริมความสำคัญของอาคารหลัก
3. Nuclear Square ลานที่สร้างล้อมรอบจุด

เด่นตรงกลางลาน

4. Grouped Squares ลานหลายๆแห่งที่เชื่อมเข้าด้วยกันเป็นเครือข่าย

5. Amorphous Square ลานที่ไม่มีขอบเขตจำกัด

จากการตรวจเอกสารข้างต้นสรุปได้ว่าวิสารท์ จำแนกประเภทลานโล่งตามตำแหน่งที่ตั้ง โดยประเภทลานโล่งสอดคล้องกับลักษณะของลานในยุคกลาง และยุคเรอเนซองส์ Marcus and Francis จำแนกประเภทลานโล่งตามสภาพทางกายภาพและตำแหน่งที่ตั้ง ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะลานโล่งของเมืองในปัจจุบันมากกว่า ส่วน Moughtin และ Zucker จำแนกประเภทลานโล่งตามหน้าที่ใช้สอยและรูปร่าง การใช้เกณฑ์เรื่องหน้าที่ใช้สอยนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าลานแห่งหนึ่งสามารถใช้ประกอบกิจกรรมได้หลากหลาย จึงไม่เหมาะจะนำเกณฑ์นี้มาใช้จำแนกประเภท

การใช้เกณฑ์เรื่องรูปร่าง เน้นไปที่สภาพกายภาพของลาน อาจเหมาะกับการจำแนกลานโล่งในอารยธรรมตะวันตก ซึ่งมีวิวัฒนาการต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยกรีก แต่ลานโล่งในเมืองมีข้อจำกัดประกอบดั้งเดิมของกรุงเทพมหานคร (อลิศรา, 2546) การจำแนกประเภทโดยรูปร่างเป็นเกณฑ์ไม่สามารถสะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงเรื่องแนวความคิดด้านการออกแบบ หรือคุณค่าความงามในแต่ละยุคสมัยอย่างชัดเจนเช่นลานโล่งในอารยธรรมตะวันตก จึงไม่เหมาะจะใช้เกณฑ์นี้

การใช้เกณฑ์เรื่องตำแหน่งที่ตั้ง สามารถวิเคราะห์เชื่อมโยงกับบริบทด้านความเป็นมา สภาพแวดล้อม และการใช้งานของลาน อันจะก่อให้เกิดความเข้าใจลานโล่งในกรุงเทพมหานครได้ดีกว่าการจำแนกแบบอื่น ผู้วิจัยจึงเลือกใช้เกณฑ์นี้เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา

กล่าวโดยสรุป การจำแนกลานโล่งตามตำแหน่งที่ตั้งของวิสารท์ และ Marcus and Francis สามารถแบ่งลานโล่งเป็น 6 ประเภทดังนี้

1. ลานกลางเมือง
2. ลานที่จุดตัดหรือจุดจบของถนน (ลานที่ทางเข้าประตูเมืองที่มีถนนหลายสายแยกออกไปสู่ส่วนต่างๆของเมืองนับเป็นลานที่จุดจบของถนน)
3. ลานที่เป็นส่วนขยายของทางเท้าสาธารณะ (ไม่รวมในการศึกษานี้)
4. ลานหน้าอาคารหรือกลุ่มอาคาร
5. ลานที่มีลักษณะเป็นส่วนสาธารณะ มีพื้นที่สีเขียวมากกว่าพื้นลาดแข็ง (ไม่รวมในการศึกษานี้)
6. ลานหน้าสถานีขนส่ง

อย่างไรก็ดี ลานโล่งในเมืองมีการพัฒนาตลอดเวลา จากการตรวจเอกสารเพิ่มเติมพบลานโล่งอีก 2 ประเภทตามเกณฑ์ตำแหน่งที่ตั้ง ดังนี้

1. ลานโล่งริมน้ำ (แม่น้ำหรือทะเล) อาจพัฒนาขึ้นใหม่ทั้งหมด เช่น Mikasa Park, Yokosuka, Japan หรือเป็นการพัฒนาริมน้ำที่เคยเสื่อมโทรมขึ้นมาใหม่ เช่น Harbor Square, Helsingborg; Placa del Mar, Barcelona, Spain; ลานริมแม่น้ำ Osaka's Suntory Museum, Osaka, Japan และ Cincinnati Riverfront Park, Ohio (Asensio Cerver, 1997 และ Miyakoda and Nakase, 1994)

2. ลานโล่งในย่านประวัติศาสตร์ นับเฉพาะลานที่มีอยู่เดิมในย่านประวัติศาสตร์และได้รับการปรับปรุงเพื่อให้สอดคล้องกับการใช้งานในปัจจุบันเช่น Olite Square, Navarra, Spain (Asensio Cerver, 1997) หากเป็นลานในย่านประวัติศาสตร์ที่ไม่มีการปรับปรุงใดๆก็จัดเข้าไว้ในประเภทอื่นๆที่กล่าวแล้วข้างต้น

สรุปกรอบแนวคิดประเภทของลานโล่งตามนิยามศัพท์ของงานวิจัยนี้ (ไม่รวมทางเท้าหรือส่วนขยายของทางเท้า และไม่รวมสวนสาธารณะ) จำแนกตามตำแหน่งที่ตั้งได้ 6 ประเภท ดังนี้

1. ลานกลางเมือง
2. ลานที่จุดตัดหรือจุดจบของถนน
3. ลานหน้าอาคารหรือกลุ่มอาคาร
4. ลานหน้าสถานีขนส่งหรือจุดเปลี่ยนการ

คมนาคม

5. ลานโล่งริมน้ำ
6. ลานโล่งในย่านประวัติศาสตร์

## วิธีดำเนินงานวิจัย

### การเก็บข้อมูล

เก็บข้อมูลลานโล่งในกรุงเทพมหานครด้วยวิธีการต่อไปนี้

1. การวิจัยเอกสาร ศึกษาข้อมูลจากเอกสารและสื่ออื่นๆที่เกี่ยวข้อง
2. การวิจัยสนาม ทำการสำรวจ โดยการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และถ่ายภาพเพื่อเก็บข้อมูลทางกายภาพลานโล่ง
3. การสัมภาษณ์ (Structured interview) บุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น เจ้าของ หรือผู้รับผิดชอบบริหารจัดการลานโล่ง เพื่อทราบข้อมูลความเป็นมาการบริหารจัดการ และการใช้งาน

### การวิเคราะห์ข้อมูล

จำแนกประเภทของลานโดยใช้เกณฑ์เรื่องตำแหน่งที่ตั้งตามกรอบแนวคิดที่สรุปจากการตรวจเอกสาร ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ใช้ประกอบการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

## ผลการศึกษา

ลานโล่งในกรุงเทพมหานครตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงปัจจุบัน ที่เป็นที่รู้จักโดยทั่วไป และได้รวบรวมไว้ในการศึกษานี้มีจำนวน 13 แห่ง ได้แก่

1. สนามหลวง
2. เซ็นทรัลเวิลด์สแควร์
3. ลานรอบเสาชิงช้า
4. ลานท่าช้าง
5. ลานพระราชวังดุสิต
6. ลานท่าพระจันทร์

7. ลานรอบอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย
8. เซ็นเตอร์พอยท์
9. ลานรอบอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ
10. ลานคนเมือง หน้าศาลาว่าการกรุงเทพมหานคร
11. ลานพุดด้วง ธนาคารกสิกรไทย สาขาสำนักพหลโยธิน
12. เกาะกลางสี่สามห้า บางลำพู
13. ลานพลับพลาหาเจษฎาภินันท์

ผลการศึกษสามารถจำแนกกลุ่มลานโล่งในกรุงเทพมหานครได้ดังนี้

### 1. ลานกลางเมือง

ลานเพียงแห่งเดียวที่จัดเป็นลานกลางเมืองได้คือ *สนามหลวง* เกิดขึ้นพร้อมการสร้างกรุงเทพฯ แม้มิได้ตั้งใจให้เป็นลานโล่งในเมืองตั้งแต่แรก (เทพชู, 2520) ด้วยตำแหน่งที่ตั้งที่อยู่ใกล้พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งเป็นองค์ประกอบหลักของการสร้างกรุงเทพมหานคร จึงมีความสำคัญเปรียบได้กับลานกลางเมืองในประเทศแถบตะวันตก ซึ่งถือเป็น “หัวใจ” หรือศูนย์กลางของกิจกรรมสาธารณะของเมือง แม้ว่าสนามหลวงจะไม่ใช่อาคารที่ปูด้วยพื้นแข็ง แต่ก็เป็นลานขนาดใหญ่ที่รองรับกิจกรรมสำคัญต่างๆ รอบคลุมทุกมิติของสังคม ทั้งที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ กิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรม ศาสนา การนันทนาการ เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง มาต่อเนื่องยาวนาน ตั้งแต่เริ่มสร้างกรุงเทพฯ จนถึงปัจจุบัน

### 2. ลานที่จุดตัดหรือจุดจบของถนน

ลาน 2 แห่งที่จัดเข้าไว้ในกลุ่มนี้ได้ ได้แก่

2.1 *ลานพระราชวังดุสิต (เรียกกันทั่วไปว่าลานพระบรมรูปทรงม้า)* เป็นจุดจบที่ปลายถนนราชดำเนินนอก สร้างขึ้นในรัชกาลที่ 5 (นิภาพร และเทอดพงศ์, 2548) ใช้เป็นผิวจราจร เนื่องจากทำเลที่ตั้งอยู่ใกล้วังเก่า (วังสวนอัมพร) และสถานที่ราชการ เช่น กองทัพอากาศที่ 1 กองกำลังการตำรวจนครบาล ลานมีขนาดใหญ่ และมีพระบรมรา

ชาอนุสาวรีย์ที่กลางลาน กิจกรรมในลานจึงเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ เช่น การถวายบังคมพระบรมรูปทรงม้า การสวนสนามของกองทหารรักษาพระองค์ในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนถวายพระพรชัยมงคลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตลอดจนกิจกรรมด้านการเมือง และกิจกรรมสาธารณประโยชน์อื่นๆ (เจน, 2549)

2.2 *ลานรอบอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย* อนุสาวรีย์ที่ตั้งอยู่บนถนนราชดำเนินกลางช่วงที่ตัดกับถนนดินสอ เป็นอนุสรณ์สถานของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ทำพิธีเปิดในปี พ.ศ. 2483 (สิริลักษณ์, 2550) บริเวณโดยรอบเป็นสถานที่ราชการและย่านการค้าเก่า แม้รอบอนุสาวรีย์จะเป็นผิวจราจร มิได้มุ่งหมายให้เป็นพื้นที่ประกอบกิจกรรม แต่ด้วยความหมายของอนุสาวรีย์ จึงเป็นพื้นที่ประกอบกิจกรรมทางการเมืองการปกครอง ตลอดจนกิจกรรมสาธารณประโยชน์ในหลายวาระ (กุลศ, 2546ก และ เทพชู, 2539)

### 3. ลานหน้าอาคารหรือกลุ่มอาคาร

แบ่งได้ 2 กลุ่มได้แก่

3.1 *ลานหน้าอาคารพาณิชย์/อาคารสำนักงานของเอกชน* ทั้งหมดเป็นลานที่เกิดขึ้นในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อเมืองมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างมาก ลานเหล่านี้ช่วยสร้างทางเข้าที่โอ้อ่า สร้างภาพลักษณ์ให้กับอาคารและองค์กรธุรกิจ ช่วยลดความหนาแน่นของเมือง และตอบสนองกิจกรรมการใช้สอยทางเศรษฐกิจ สังคม ศิลปวัฒนธรรม และความบันเทิงขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมและนโยบายของผู้บริหารลานในกลุ่มนี้ได้แก่

3.1.1 *ลานพุดด้วง ธนาคารกสิกรไทย ถนนพหลโยธิน* เป็นลานโล่งในย่านพาณิชย์กรรมหน้าอาคารสำนักงานขนาดใหญ่แห่งแรกในกรุงเทพฯ เปิดใช้งานเมื่อปี พ.ศ. 2526 มีรูปแบบเรียบง่าย ใช้เป็นที่พักสายตาเป็นส่วนใหญ่ กิจกรรมการใช้งานประจำปีคือการจุดเทียนชัยถวายพระพรในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และ

สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ (เดชฯ, 2537, กรินทร์, 2548 ;; ธงชัย, 2550)

3.12. *ลานเซ็นทรัลเวิลด์สแควร์* (เวิลด์เทรด เซ็นเตอร์เดิม) เป็นลานหน้ากลุ่มห้างสรรพสินค้าที่ มุมสี่แยกราชประสงค์ ซึ่งเป็นย่านธุรกิจที่สำคัญ บริเวณโดยรอบประกอบด้วยศูนย์การค้า และ โรงแรม เป็นลานขนาดใหญ่ เข้าถึงได้สะดวกจากระบบขนส่งมวลชน เชื่อมต่อกับทางเท้าโดยรอบ จึงเป็นที่ ประกอบกิจกรรมด้านเศรษฐกิจ บันเทิง สังคม และ ศิลปวัฒนธรรม อยู่เนื่องๆ จนเป็นที่รู้จักกันทั่วไป

นอกจากนี้ยังมีลานหน้าทางเข้าสู่ศูนย์การค้า หรืออาคารสำนักงานขนาดใหญ่แห่งอื่นๆอีกหลายแห่ง ส่วนมากเป็นลานขนาดเล็ก ช่วยเสริมทางเข้าให้กับ อาคาร มืองค์ประกอบหลักคือ แปลงต้นไม้ และที่ นั่งพักผ่อน หรือนัดพบ บางแห่งมีน้ำพุตกแต่งเพื่อ ช่วยสร้างบรรยากาศให้ชุ่มชื้นและผ่อนคลายยิ่งขึ้น อาจมีการจัดกิจกรรมส่งเสริมการขายในบางโอกาส

3.2 *ลานหน้าอาคารราชการ* ตัวอย่างเพียงหนึ่งเดียวของลานประเภทนี้คือ *ลานคนเมือง* หน้าศาลาว่าการกรุงเทพมหานครตั้งอยู่ใกล้วัดสุทัศน์เทพวราราม โบสถ์พราหมณ์ และย่านการค้ารุ่นเก่า ได้รับการปรับปรุงจากการเป็นที่จอดรถเดิมในปี พ.ศ. 2542 แม้จะมีชื่อที่สื่อว่าเป็นลานสาธารณะ แต่ด้วยข้อจำกัด ด้านการดูแล ประกอบกับตำแหน่งที่อยู่ในย่านการค้า รุ่นเก่า ทำให้กิจกรรมที่เกิดขึ้นมีไม่มากเท่าที่ควร มีเพียงกิจกรรมรณรงค์ด้านการเมือง วัฒนธรรม เป็น ครั้งคราว และกิจกรรมนันทนาการ เช่น การเดิน แอโรบิกส์ของคนในชุมชนใกล้เคียง (สุทธิวุฒิ, 2549)

#### 4. *ลานหน้าสถานีขนส่งหรือจุดเปลี่ยนการคมนาคม*

ลานประเภทนี้แบ่งได้ 2 กลุ่มได้แก่

4.1 *ลานขนาดเล็กที่จุดเปลี่ยนเส้นทางคมนาคม* ได้แก่

4.1.1 *ลานท่าพระจันทร์*

4.1.2 *ลานท่าช้าง*

ทั้งสองแห่งเป็นลานหน้าท่าเรือริมแม่น้ำเจ้าพระยาในเขตกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเดิมเป็นย่านวัง

เก่า ปัจจุบันเป็นย่านสถาบันการศึกษา และย่านการค้า ได้รับการปรับปรุงให้เป็นระเบียบ สวยงามขึ้นเพื่อ เป็นจุดเชื่อมเส้นทางคมนาคมระหว่างทางบกและทาง น้ำ ตลอดจนรองรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การท่องเที่ยว และวัฒนธรรมในบางโอกาส (คณะ สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2543)

4.2 *ลานในบริเวณที่เป็นจุดเชื่อมต่อเส้นทางคมนาคม* ได้แก่ *ลานรอบอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ* อนุสาวรีย์ตั้งอยู่บนจุดตัดของถนนพหลโยธิน-ถนน พญาไทกับถนนราชวิถี มีพิธีเปิดเมื่อปี พ.ศ. 2485 (องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2547) แม้ว่าอนุสาวรีย์แห่งนี้จะเป็น วงเวียนที่จุดตัดของถนนเช่นเดียวกับอนุสาวรีย์ ประชาธิปไตย แต่ด้วยตำแหน่งที่ตั้งที่อยู่ในจุดเปลี่ยน เส้นทางคมนาคมที่สำคัญ ตลอดจนลักษณะของ ลานมิได้ใช้ผิวจราจรเช่นอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย จึง จัดไว้ในกลุ่มนี้

ลานในกลุ่มนี้ต่างจากกลุ่มแรกในแง่รูปแบบ ของการใช้พื้นที่ซึ่งมิใช่พื้นเดียวด้านหน้าสถานีขนส่ง หรือท่าเรือ แต่แยกเป็นส่วนย่อย 4 ส่วน ครอบคลุม จุดเปลี่ยนถาวรโดยสารถรอบอนุสาวรีย์ ส่วนแรกได้ รับการพัฒนาในปี พ.ศ. 2542 ประกอบด้วยพื้นที่นั่ง พัก พื้นที่เช่าเพื่อการค้า ลานกิจกรรม ฯลฯ (เอกศักดิ์, 2548)

#### 5. *ลานโล่งริมน้ำ*

ไม่ปรากฏตัวอย่างลานประเภทนี้จากลานที่ รวบรวมไว้ในงานวิจัย

#### 6. *ลานโล่งในย่านประวัติศาสตร์*

ลานเพียงแห่งเดียวในกลุ่มนี้คือ *ลานพลับพลา มหาเจษฎาบดินทร์* มุมถนนราชดำเนินกลาง เดิมเป็น ที่ตั้งโรงภาพยนตร์เฉลิมไทย ซึ่งถูกทุบทิ้งในปี พ.ศ. 2532 เพื่อปรับปรุงสภาพแวดล้อมและเปิดมุมมอง บริเวณโลหะปราสาท วัดราชคฤห์ ซึ่งเป็นทำเลที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ แวดล้อมด้วยอาคารที่เป็นโบราณสถาน กิจกรรมการใช้งานคือการต้อนรับ ราชอาคันตุกะ (กุศล, 2546ก และ ชงทวี, 2549)

## 7. ลานประเภทอื่นๆ

ลานที่รวบรวมไว้ 3 แห่ง ที่ไม่สามารถจัดเข้าอยู่ในประเภทใดประเภทหนึ่งของลานทั้ง 6 ประเภทข้างต้น ได้แก่

7.1 ลานที่มีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ ได้แก่ ลานรอบเสาชิงช้า ก่อนรัชกาลที่ 5 เสาชิงช้าตั้งอยู่ตรงตึกโค้งสามชั้นริมถนนบำรุงเมือง ย้ายมาตั้งอยู่หน้าวัดสุทัศนเทพวรารามในสมัยรัชกาลที่ 5 วัตถุประสงค์ของการสร้างเสาชิงช้าเมื่อแรกสร้างกรุงเทพฯ ในรัชกาลที่ 1 เพื่อประกอบพิธีกรรมในศาสนาพราหมณ์ในย่านที่ถือเป็น “ใจเมือง” หรือศูนย์กลางของพระนคร

แม้ว่าเสาชิงช้าจะมีได้สร้างขึ้นเพื่อเป็นลานโล่งในเมือง แต่ในอดีตเมื่อมีพระราชพิธีตรียัมปวาย และตรีปวาย (พิธีโล้ชิงช้าของพวกพราหมณ์) จะเป็นที่ชุมนุมของคนที่มาชมพิธีจำนวนมาก จึงนำมารวมไว้ในการศึกษา พระราชพิธีดังกล่าวยกเลิกไปหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2477 (ส.พลายน้อย, 2525; เทพชู, 2545; ปราณี, 2545 และ กุศล, 2546ข) บทบาทการเป็นที่ประกอบกิจกรรมด้านศาสนาและความเชื่อของลานรอบเสาชิงช้าจึงยุติไป คงไว้แต่คุณค่าเชิงสัญลักษณ์

7.2 ลานในย่านการค้า ได้แก่ ลานเซ็นเตอร์พอยท์ตั้งอยู่ระหว่างซอย 3 และ ซอย 4 ในสยามสแควร์ ซึ่งเป็นศูนย์การค้าแนวราบแห่งเดียวของกรุงเทพฯ ได้รับการพัฒนาในปี พ.ศ. 2542 (สำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549) ลานแห่งนี้มีได้ตั้งอยู่หน้าอาคาร มีขอบเขตและลักษณะเฉพาะแต่ละส่วนในลานได้รับการออกแบบ และกำหนดกิจกรรมอย่างชัดเจน เช่น ส่วนนั่งพัก ร้านค้า เวทีคอนเสิร์ต เนื่องจากตั้งอยู่ในย่านโรงเรียนกวดวิชา ศูนย์ภาษา ศูนย์คอมพิวเตอร์ศูนย์การค้า และโรงภาพยนตร์ จึงดึงดูดผู้วัยรุ่นเป็นหลัก

7.3 ลานบนเกาะกลางถนน ได้แก่ เกาะกลางสี่บาทสามห้าง ตั้งอยู่บนเกาะกลางถนนระหว่างบางลำพูกับวัดบวรนิเวศวิหาร เกิดขึ้นจากการปรับปรุงพื้นที่

สวนหย่อมเดิมที่ล้อมโถงในปี พ.ศ. 2546 (สำนักงานเขตพระนคร, 2546) แม้ว่าจะอยู่ใกล้บางลำพูแต่ก็ไม่ได้อยู่ในย่านการค้า ใช้ประกอบกิจกรรมของคนในย่าน เช่น เป็นจุดหาเลือกตั้ง ที่นั่งพัก ฯลฯ

## สรุปและวิจารณ์

ผลการศึกษาพบว่าลานโล่งในกรุงเทพมหานคร 13 แห่งที่รวบรวมไว้ในศึกษานี้ สามารถจำแนกตามตำแหน่งที่ตั้งได้ 6 ประเภทดังนี้

1. ลานกลางเมือง 1 แห่ง
2. ลานที่จุดตัดหรือจุดจบของถนน 2 แห่ง
3. ลานหน้าอาคารหรือกลุ่มอาคาร อย่างน้อย 3 แห่ง
4. ลานหน้าสถานีขนส่งหรือบริเวณจุดเปลี่ยนการคมนาคม 3 แห่ง
5. ลานในย่านประวัติศาสตร์ 1 แห่ง
6. ลานประเภทอื่นๆ 3 แห่ง

สรุปได้ว่าลานอย่างน้อย 10 แห่งสามารถแยกประเภทตามกรอบแนวคิดจากการตรวจสอบเอกสาร ลาน 3 แห่งไม่สามารถจัดอยู่ในประเภทใดประเภทหนึ่งได้ ทั้งนี้ไม่พบตัวอย่างลานโล่งริมน้ำ

ลานโล่งในเมืองที่วิวัฒนาการขึ้นในแต่ละอารยธรรมนั้น เป็นผลจากปัจจัยที่แตกต่างกันทั้งสภาพกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง ศิลปวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของประชากรโดยรวม การจำแนกประเภทของลานโล่งโดยใช้แนวคิดจากอารยธรรมใดอารยธรรมหนึ่ง จึงอาจไม่ครอบคลุมประเภทของลานโล่งในอารยธรรมอื่น ลานโล่งเป็นองค์ประกอบใหม่ของกรุงเทพมหานคร การจำแนกประเภทย่อมไม่สามารถนำกรอบแนวคิดจากตะวันตกมาใช้ได้ทั้งหมด ผลการศึกษาพบว่าลานโล่งในกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่เป็นลานหน้าอาคารหรือกลุ่มอาคาร โดยเฉพาะอาคารพาณิชย์ รองลงมาคือลานหน้าสถานีขนส่งหรือจุดเปลี่ยนการคมนาคม ลานประเภทอื่นมีตัวอย่างเพียง 1-2 แห่ง และไม่พบลานริมน้ำ

อย่างไรก็ดีลานโล่ง 13 แห่งที่รวบรวมไว้ในงานวิจัยนี้อาจไม่ครอบคลุมลานโล่งทั้งหมดในกรุงเทพมหานคร จึงควรมีการสำรวจเพิ่มขึ้น ประกอบกับลานโล่งในกรุงเทพมหานครยังมีจำนวนน้อย หากมีตัวอย่างมากขึ้นการจัดกลุ่มลานโล่งอาจมีแนวทางที่ชัดเจนกว่านี้

### คำขอบคุณ

ขอขอบคุณ สถาบันวิจัยและพัฒนาแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ผู้สนับสนุนทุนวิจัย และผู้ให้ข้อมูลทุกท่าน

### ผู้ให้ข้อมูล

นายกรินทร์ ภู่นวล หัวหน้าส่วนออกแบบและก่อสร้าง, 30 พฤศจิกายน 2548 และ 2 ธันวาคม 2548.

นายเจน อันอุ่น เจ้าพนักงานปกครอง 6 ฝ่าย เทศกิจ เขตดุสิต, 9 พฤษภาคม 2549.

นายธงชัย เจริญสิทธิ์, 12 เมษายน 2550.

นายขงทวี โพธิยา, เจ้าหน้าที่บริหารงานการเกษตร 6. สำนักงานสวนสาธารณะ สำนักสิ่งแวดล้อม กรุงเทพมหานคร, 17 พฤษภาคม 2549.

นายสุทธิวุฒิ วีระวงศ์, หัวหน้าหมวดรักษาความปลอดภัย กองกลาง สำนักปลัดกรุงเทพมหานคร, 10 กุมภาพันธ์ 2549.

นายเอกศักดิ์ พิบูลย์, นายช่างโยธา 3 กลุ่มงานควบคุมดูแลและประสานการขนส่งกองการขนส่ง สำนักการจราจรและขนส่ง กรุงเทพมหานคร, 21 ธันวาคม 2548.

### เอกสารอ้างอิง

กุศล เอี่ยมอรุณ, 2546ก. *เดินถนนชมย่านเก่า*. กรุงเทพฯ: สารคดี.

\_\_\_\_\_. 2546ข. “ย่านเสาชิงช้า”. น. 39-72. ใน

*เดินถนนชมย่านเก่า*. กุศล เอี่ยมอรุณ. บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: สารคดี.

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2543.

*โครงการวางผังเฉพาะแห่งในพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ บริเวณชุมชนท่าพระจันทร์*. กรุงเทพฯ: เจปรินซ์.

เดชา บุญค้ำ, 2537. “พื้นที่ใช้สอยร่วมภายนอก”. *อาษา*. (กรกฎาคม): 81-86.

เทพฐ ทับทอง, 2520. *กรุงเทพฯในอดีต*. กรุงเทพฯ: อักษรบัณฑิต.

\_\_\_\_\_. 2539. *ภาพถ่ายประวัติศาสตร์ กรุงเทพฯ ย้อนยุค*. กรุงเทพฯ: วัชรินทร์การพิมพ์.

\_\_\_\_\_. 2545. *อนุทินกรุงเทพฯ ภาพแห่งความทรงจำ*. กรุงเทพฯ: ปิรามิด.

นิภาพร รัชตพัฒนกุล และ เทอดพงศ์ คงจันทร์.

2548. *Walking Tour ทอดน่องท่องเที่ยวประวัติศาสตร์การเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี.

ปราณี กล่ำส้ม, 2545. *ย่านเก่าในกรุงเทพฯ*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

วิสารัท ประภาสวัต, 2530. *การจัดระเบียบที่ว่างสาธารณะศูนย์กลางชุมชนเมืองสมุทรปราการ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ส. พลายน้อย, 2525. *เล่าเรื่องบางกอก, สมโภชน์กรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: บารุงสาส์น.

สิริลักษณ์ จินตนะดิลกุล, 2550. “อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย”. *สองเท้าพาเดิน*. [http://travel.sanook.com/bangkok/bangkok\\_06406.php](http://travel.sanook.com/bangkok/bangkok_06406.php)

สำนักงานเขตพระนคร (ฝ่ายโยธา), 2546. *โครงการปรับปรุงสวนหย่อมถนนสิบสามห้าง*. (เอกสารอัดสำเนา)

สำนักงานจัดการทรัพย์สิน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549. <http://www.property.chula.ac.th/siamprop.php>

องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์, 2547. <http://www.thaiveterans.mod.go.th/>

- mas\_page/monument/chai/victory.htm
- อลิศรา มีนกะนิษฐ. 2546. “วิวัฒนาการลานโล่งในเมือง: ไทยและเทศ”. ใน *หน้าจั่ว* 19 (2545-2546): 87-100.
- Asensio Cerver, F. 1997. *Redesigning City Squares and Plazas*. New York: Arco for Hearst Books International.
- Britannica Concise Encyclopedia. 2006. <http://www.answers.com/topic/piazza>
- Carr, S., M. Francis, L. G. Revlin and A. M. Stone. 1992. *Public Space*. New York: Cambridge University Press.
- Kato, A. 1993. *Plazas of Southern Europe*. 3<sup>rd</sup> ed. Process Architecture. No. 16. Tokyo: Process Architecture Publication.
- Marcus, C. C. and C. Francis. 1990. *People Places*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Miyakoda, T. and I. Nakase. 1994. *Robert Zion: A Profile in Landscape Architecture*. Process: Architecture No. 94. Tokyo: Process Architecture Pub.
- Moughtin, C. 1999. *Urban Design: Street and Square*. 2<sup>nd</sup> ed. Oxford: Architectural Press.
- The American Heritage Dictionary. 2006. <http://www.answers.com/topic/piazza>
- Wikipedia. 2006 <http://www.answers.com/topic/town-square>